

แนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
ในการส่งเสริมการศึกษา เพื่อสร้างยุวชนให้เป็นสุภาพบุรุษ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีความสนพระทัยและทรงเห็นความสำคัญของการศึกษาที่มีต่อราษฎรในชาติเป็นอย่างยิ่ง ทรงสานต่อการขยายการศึกษาตั้งแต่ครั้งรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงริเริ่มให้มีการตั้งโรงเรียนในพระบรมราชวังเมื่อ พ.ศ. 2414 และโรงเรียนอื่น ๆ จนกระทั่งมีการจัดการศึกษาเพื่อทวยราษฎรที่ได้มีการจัดตั้งโรงเรียนหลวงสำหรับราษฎรขึ้นเป็นแห่งแรกที่วัดมหรธพารามและการศึกษาก็สามารถแผ่ขยายออกไปทั่วพระราชอาณาจักร เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีพระราชบัญญัติประถมศึกษาขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2464 เพื่อให้พลเมืองทุกคนที่มีอายุครบเกณฑ์เข้าโรงเรียนได้มีวิชาความรู้สามารถอ่านหนังสือออกเขียนได้อันเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำรงชีพต่อไป¹ พระองค์ทรงมีพระราชดำริที่ชัดเจนว่า การศึกษานั้นมีความสัมพันธ์กับความเจริญ ของชาติบ้านเมืองอย่างยิ่ง ดังปรากฏในตอนหนึ่งของพระราชดำรัสดังนี้

. . . การศึกษาย่อมเป็นการสำคัญอย่างยิ่งและ เป็นต้นเหตุแห่งความเจริญของชาติบ้านเมือง ผู้ใดอดทนการศึกษาผู้นั้นก็ชื่อว่าอดทนชาติบ้านเมืองด้วย ประเทศทั้งหลายย่อมเจริญได้ด้วยการศึกษา ประเทศใดปราศจากการศึกษา ประเทศนั้นต้องเป็นป่าเถื่อน ประเทศต่าง ๆ ย่อมมีศิลปวิชาการต่าง ๆ กัน เราก็มีศิลปวิชาการของเรา เราจำต้องช่วยกันทะนุบำรุงให้เจริญขึ้น. . .²

¹ กจช., เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ 4/5 เรื่องพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464.

² "พระราชดำรัสตอบในการเสด็จพระราชดำเนินโรงเรียนมหาดเล็กหลวงทอดพระเนตรการรีนเริงและทูลเกล้าฯ ถวายฉลองพระองค์อาจารย์วันที่ 27 ธันวาคม พ.ศ. 2456" ใน พระราชดำรัสร้อยครั้ง, หน้า 43.

เมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์ทรงมีพระราชดำริที่จะเปลี่ยนแปลงโบราณคดีพระราชประเพณี เดิมที่ว่า เมื่อพระมหากษัตริย์พระองค์ใดได้เสด็จเถลิงถวัลย์ราชสมบัติแล้ว จะต้องสร้างวัดเป็นอนุสรณ์สำคัญ โดยมีตัวอย่างที่ผ่านมามีคือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างวัดราชประดิษฐ์ฯ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างวัดเบญจมบพิตรฯ³ เพื่อเป็นอนุสาวรีย์ประจำรัชกาลและเป็นประโยชน์ต่อประชาชนและชาติบ้านเมือง ดังกระแสพระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวตอนหนึ่งดังนี้

. . . คำหนึ่งถึงโบราณราชประเพณีมีมาว่า พระราชาธิบดีเมื่อได้เสด็จผ่านพิภพแล้ว ทรงรำพึงถึงบุญเพกตะบุญฤตาที่ได้ทรงสั่งสมมาจน พระองค์ได้ทราบบรรลุถึงซึ่งตำแหน่ง ที่สูงสุดแดนแผ่นดินได้รับมอบเป็นผู้ครอบครองรัฐสีมาผ่องแผ้วเหนือประชาชนให้อยู่ร่มเย็น เป็นสุข จึงทรงสร้างพระอารามขึ้นไว้ให้เป็นที่เฉลิมพระราชศรัทธา และเพื่อให้เป็น สถานที่สถิตย์แห่งพระภิกษุสงฆ์ผู้ทรงศีลสุตาธิดุณ เป็นผู้ค้ำจุนพระบรมพุทธศาสนาให้ถาวร อยู่ เพื่อประโยชน์แห่งนิกรชน นับว่าพระมหากษัตริย์ราชทรงกระทำการเพื่อประโยชน์ แห่งชาติบ้านเมืองและพสกนิกรได้อย่างยิ่ง . . .⁴

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริว่าวัดที่พระมหากษัตริย์ องค์ก่อน ๆ ได้ทรงสถาปนาไว้แล้วนั้นมีหลายพระอาราม พระองค์เองในฐานะที่เป็นพระราช ทายาทสืบสันตวงศ์ต่อมา จำเป็นต้องมีหน้าที่ที่จะต้องทำนุบำรุงและปฏิสังขรณ์พระอารามเหล่านั้น อยู่แล้ว หากพระองค์จะต้องสถาปนาให้มีพระอารามใหม่ก็จะเป็นการเพิ่มภาระ และเกิน ความจำเป็น⁵ ตลอดจนความเปลี่ยนแปลงของการจัดการศึกษาที่แต่เดิมนั้น วัดต่าง ๆ เป็น

⁴พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, "กระแสพระบรมราชโองการซึ่งบรรจุ ไว้ในศิลาพระฤกษ์โรงเรียนมหาดเล็กหลวง" (พิมพ์แจกในการเปิดโรงเรียนมหาดเล็กหลวงพ.ศ. 2459), หน้า 31.

⁵เรื่องเดียวกัน.

สถานศึกษามาแต่โบราณ ซึ่งในรัชสมัยของพระองค์การศึกษาในระบบโรงเรียนมีความเจริญก้าวหน้าเป็นอย่างยิ่ง จึงทรงมีพระราชดำริที่จะเปลี่ยนแปลงชัตติยะราชประเพณีในการสร้างวัดประจำรัชกาลมาเป็นการสร้างโรงเรียนขึ้นแทน ดังกระแสพระบรมราชโองการว่า

... อนึ่งพระอารามต่างๆ นั้นก็ย่อมเป็นสำนักที่ศึกษาของกุลบุตรมาแต่โบราณกาล แต่ในปัจจุบันสมัยนี้ การศึกษาต้องจัดการให้แพร่หลายไพศาลยิ่งขึ้นกว่าเก่าก่อน เพราะว่าคุณความเจริญแห่งประเทศบ้านเมืองในสมัยต่อไปนี้จะ เป็นปึกแผ่นแน่นหนาได้แท้จริง ก็ด้วยอาศัยศิลปวิทยาเป็นที่ตั้งจึงมีพระราชประสงค์จะทรงหนุนบำรุงการศึกษาของชาติบ้านเมืองให้รุ่งเรืองทันเขาอื่น . . .⁶

ทรงมีพระราชนิยามในการที่จะให้ประชาชนมองเห็นความสำคัญของการศึกษาและทรงชักชวนให้ประชาชนสนับสนุนการจัดการศึกษาของชาติเสมอ โดยทรงแสดงว่าการบำรุงโรงเรียนนั้นจะมีผลคือ "เป็นกุศลในทางธรรมและเป็นประโยชน์ในทางโลกทั้ง 2 อย่าง"⁷ และทรงถือว่า "ผู้ใดอุดหนุนการศึกษาผู้นั้นก็ชื่อว่าอุดหนุนชาติบ้านเมืองด้วย"⁸ ปรากฏว่าประชาชนในสมัยนั้นนิยมการบริจาคและสิ่งของบำรุงโรงเรียนอย่างมากมายและแพร่หลายไปทั่วพระราชอาณาจักร ผู้ที่บริจาคสิ่งต่างๆ ให้แก่โรงเรียนใดก็จะมีการบันทึกนามรายชื่อลงในราชกิจจานุเบกษา

⁶พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, "กระแสพระบรมราชโองการซึ่งบรรจู้ไว้ในศิลาพระฤกษ์โรงเรียนมหาดเล็กหลวง" (พิมพ์แจกในการเปิดโรงเรียนมหาดเล็กหลวง พ.ศ.2459), หน้า 31.

⁷"พระราชดำรัสตอบเนื่องในงานพระราชพิธีฉัตรมงคลของโรงเรียนมหาดเล็กหลวงในพระบรมราชูปถัมภ์ ณ พระที่นั่งสนามาศจำรูญ วันที่ 13 พฤศจิกายน พ.ศ.2459," ใน พระบรมราชโองการที่บวชวิชาวุฒิชัย, หน้า 83.

⁸"พระราชดำรัสตอบในการเสด็จพระราชดำเนินโรงเรียนมหาดเล็กหลวงทอดพระเนตรการขึ้นเรียงและทูลเกล้า ฯ ถวายฉลองพระองค์อาจารย์ วันที่ 27 ธันวาคม พ.ศ. 2456," ใน พระราชดำรัสร้อยครั้ง, หน้า 43.

และทรงอนุโมทนาในกุศลนี้ด้วย

เมื่อทรงมีพระราชดำริเกี่ยวกับความสำคัญของการศึกษาเช่นนี้ ทำให้ในรัชสมัยของพระองค์มีการจัดตั้งโรงเรียนและสถาบันการศึกษาในลักษณะต่างๆ เพิ่มขึ้นหลายแห่ง เช่นโรงเรียนเพาะช่าง⁹ โรงเรียนพาณิชยกรรม โรงเรียนข้าราชการพลเรือน สำหรับโรงเรียนพิเศษที่แสดงถึงแนวพระราชดำริทางการศึกษาของพระองค์ ตั้งแต่ยังทรงดำรงพระอิสริยยศที่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธสยามมกุฎราชกุมาร ได้แก่โรงเรียนวังสราญรมย์ และโรงเรียนที่แสดงถึงพระราชดำริในการส่งเสริมการศึกษาของพระองค์อย่างชัดเจนก็คือโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ ซึ่งมีจำนวน 4 โรงเรียนด้วยกัน ได้แก่

1. โรงเรียนมหาดเล็กหลวง
2. โรงเรียนราชวิทยาลัย
3. โรงเรียนพรานหลวง
4. โรงเรียนมหาดเล็กหลวงเชียงใหม่

แนวพระราชดำริทางการส่งเสริมการศึกษาของพระองค์ผู้วิจัยได้จัดแบ่งเป็น 2 ระยะคือระยะก่อนขึ้นครองราชย์และภายหลังเสด็จขึ้นครองราชย์แล้ว ดังนี้

แนวพระราชดำริในการส่งเสริมการศึกษา ก่อนขึ้นครองราชย์

ก่อนที่จะกล่าวถึงโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ ทั้ง 4 แห่งนี้ จะขอกล่าวถึงแนวพระราชดำริในการส่งเสริมการศึกษาของพระองค์ ได้มีมาตั้งแต่ครั้งยังทรงดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระยุพราช กล่าวคือ ได้ทรงจัดโรงเรียนขึ้นในพระตำหนักสวนจิตรลดาและในวังสราญรมย์¹⁰ ซึ่งผู้วิจัยพบว่าโรงเรียนนี้เป็นการทดลองจัดการศึกษาตามแนวพระราชดำริในการส่งเสริมการศึกษาเพื่อสร้างเยาวชนให้เป็นสุภาพบุรุษของพระองค์

⁹"พระราชดำรัสตอบในการเปิดโรงเรียนเพาะช่างวันที่ 7 มกราคม พ.ศ. 2456, ราชกิจจานุเบกษา 30 (25 พ.ค. 2456): 2498 - 2501.

¹⁰"ระเบียบการโรงเรียนมหาดเล็กหลวงในพระบรมราชูปถัมภ์พิเศษส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ร.ศ.130", หน้า 1.

โรงเรียนในพระตำหนักสวนจิตรลดา

โรงเรียนที่ได้จัดในพระตำหนักสวนจิตรลดานั้นเท่าที่ได้ค้นคว้าข้อมูลหลักฐาน ปรากฏว่า ได้มีข้าราชการบริพารมหาดเล็กของพระองค์บันทึกเกี่ยวกับชีวิตของตนเมื่อยังเยาว์ซึ่งได้ถวายตัวเป็นมหาดเล็กของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ และได้กล่าวถึงรายละเอียดของพระตำหนักสวนจิตรลดา* ดังนี้

. . . เป็นชื่อสถานที่แห่งหนึ่ง อยู่ในสวนอัมพวา ถนนราชดำเนินนอก ตอนพระบรมรูปทรงม้ารัชกาลที่ 5 มีอาณาเขตติดต่อกลิศเคียงสวนอัมพวาในปัจจุบัน เพียงแต่มีถนนคั่นกลางเท่านั้น ในสถานที่แห่งนี้ทางการได้สร้างพระตำหนักไว้ 2 ตำหนัก หลังหนึ่งมีชื่อว่า พระตำหนักจิตรลดา และอีกหลังหนึ่งมีชื่อว่า พระตำหนักปารุส ตัวพระตำหนักจิตรลดานั้น ขณะนี้ทางราชการใช้เป็นที่ตั้งสำนักงานของกรมตำรวจ ด้านหลังพระตำหนักนี้ออกไปเป็นสวนมะม่วง เรียกกันว่า สวนอัมพวา หรือ สวนมะม่วงนั่นเอง . . . 11

พระตำหนักจิตรลดาที่ใช้เป็นสถานที่ประทับชั่วคราวของสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้นยังทรงดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ภายหลังที่ทรงเสร็จสิ้นการศึกษาวิชาจากประเทศอังกฤษ และเสด็จทอดพระเนตรบ้านเมืองตลอดจนกิจการต่าง ๆ ของหลายประเทศ เช่น สหรัฐอเมริกาและญี่ปุ่น ทรงเสด็จนิวัติคืนสู่พระนครโดยประทับแรมอยู่ที่วังสราญรมย์ แต่ทรงประทับแรมอยู่ได้ไม่นานนัก สถานที่แห่งนี้ได้สร้างมาเป็นเวลานาน บางแห่งชำรุด และมีลักษณะห้องที่เล็กคับแคบ จึงโปรดเกล้าฯ ให้มีการออกแบบเปลี่ยนแปลงเพิ่มเติม ทำให้ทรงย้ายไปประทับในพระตำหนักจิตรลดาแทน

ขณะที่ทรงประทับอยู่ที่พระตำหนักจิตรลดา ได้มีบรรดาข้าราชการตลอดจนพระบรมวงศานุวงศ์ นำบุตรหลานของตน ถวายตัวเป็นมหาดเล็กกันเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้เพื่อหวังพึ่ง

* พระตำหนักสวนจิตรลดาที่มีชื่อสถานที่แห่งเดียวกับพระตำหนักจิตรลดาธารโหลานในปัจจุบัน

11 เชาว์ รังสิมันต์, "จิตรลดา" มานวสาร 3:(กุมภาพันธ์ 2523): 23.

พระบรมโพธิสมภารเมื่อพระองค์เสด็จขึ้นครองราชย์ เชาวร์ รั้งสิมันต์ ผู้เรียบเรียง "ฉัฐมะรัฐ ราฎีก" ได้กล่าวไว้ว่า ตนได้ถูกคุณย่นำเข้าถวายตัวเช่นเดียวกัน¹²

มหาดเล็กรุ่นเด็กที่ถวายตัวในยุคนั้นมีประมาณ 40 คน พระองค์ทรงมีพระมหากษัตริย์คุณ ชุบเลี้ยงมหาดเล็กและข้าราชการของพระองค์เป็นอย่างดี ซึ่ง เชาวร์ รั้งสิมันต์ ได้รำลึกถึงความ ทรงจำของตนที่มีต่อชีวิตมหาดเล็กในขณะนั้นว่า

. . . พระองค์ทรงเอ็นดูเลี้ยงมหาดเล็ก และข้าราชการบริพารของพระองค์ ให้มีความผาสุกสมบูรณ์ พระราชทานเสื้อผ้า เครื่องแต่งตัวให้ทุกคนเสมอภาคกัน นอกจากนั้นยังได้พระราชทานเงินกระเป่า (พ็อกเก็ตมันนี่) ให้ใช้สอยคนละ 5 บาท ถึง 10 บาท ต่อเดือนแล้วแต่เด็กเล็กเด็กโต . . .¹³

การที่มีบุตรหลานของข้าราชการมาถวายตัวเป็นมหาดเล็กรุ่นเยาว์เช่นนี้ พระองค์มิได้ ทรงทอดทิ้งการศึกษาอบรมเลย ทรงพระราชทานพระราชกระแสสั่งสอนการงานต่าง ๆ และที่มี กิจกรรมบางอย่างที่แสดงถึง แนวพระราชดำริของพระองค์ในการส่งเสริมการศึกษาแก่ยุวชนด้วย เช่นกัน จากบันทึกความทรงจำของมหาดเล็กรุ่นเด็กได้กล่าวว่า ในเวลาที่ว่างพระราชกิจพระองค์ ก็เสด็จลงมาให้พวกมหาดเล็กได้เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท และพระราชทานพระราชกระแสสั่งสอน การงานต่าง ๆ เพื่อให้บรรดามหาดเล็กได้ประพฤติตนได้เรียบร้อยและมีระเบียบแบบแผนในการอยู่ รวมกัน¹⁴

เมื่อทรงว่างจากพระราชกิจ ทรงดำเนินภารกิจในการของ "เมืองมั่ง" โดยให้ มหาดเล็กข้าหลวงเด็กรุ่นเยาว์ จับคู่กัน 2 คน เข้าประจำอยู่ตามห้องในเรือนแถวที่สร้างขึ้น ทำหน้าที่เป็นทนายนาครของ เมืองมั่งและจะต้องอยู่ในระเบียบปฏิบัติที่ทางการของบ้านเมืองกำหนด ไว้จะมีการเลือกคณะกรรมการจัดการปกครอง เมืองมั่งซึ่งโปรดเกล้าฯให้เรียกประชุมมหาดเล็ก

12. เชาวร์ รั้งสิมันต์, "ฉัฐมะรัฐราฎีก," มานวสาร 3:(กุมภาพันธ์ 2523), หน้า 23 .

13. เรื่องเดียวกัน, หน้า 25.

14. เรื่องเดียวกัน, หน้า 26.

ทั้งรุ่นใหญ่และรุ่นเล็กเข้าเฝ้าเป็นการชุมนุม พร้อมกัน แล้วทรงอธิบายจุดประสงค์ที่จัดตั้งขึ้นว่า "เพื่อเป็นการฝึกสอน" ให้ทุกคนรับระบบการปกครองร่วมกัน ซึ่งบรรดาทวยนาครจะต้องประพฤติตามกฎข้อบังคับและกฎของชุมชนที่เป็นประโยชน์และพัฒนาท้องถิ่นของตน โดยมีตารางเวลาประจำวัน กล่าวคือจะต้องมีการออกกำลังกาย รับประทานอาหารและปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ตามเวลาที่กำหนด คนใดเป็นนักเรียนหรือนักศึกษาอยู่โรงเรียนใดก็แต่งตัวไปโรงเรียนตามกำหนด เมื่อโรงเรียนเลิกแล้วก็ต้องรีบกลับมาเข้าวังตามกำหนด จะเถลไถลไปเที่ยวที่อื่นไม่ได้¹⁵

นอกจากการจัดการศึกษาให้แก่เหล่ามหาดเล็กและข้าราชการแล้ว ผู้วิจัยพบว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริในการส่งเสริมการศึกษาเพื่อสร้างเยาวชนให้เป็นสุภาพบุรุษโดยการโปรดเกล้าฯ ให้มีกิจกรรมอื่น ๆ ประกอบเพื่อสร้างเสริมและพัฒนาให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะของความเป็นสุภาพบุรุษเพิ่มเติมนอกจากการศึกษาให้มีความรู้จากตำราเรียนเพียงอย่างเดียว กล่าวคือได้มีกิจกรรมบางประการในเมืองมิ่ง เป็นการให้การศึกษาแก่เยาวชนให้รู้จักการประหยัด อุดออม การฝึกภาษาและการฝึกเข้าสังคมดังนี้

1. การฝึกให้รู้จักการอดออมและการประหยัด

พระองค์ได้สอนให้เยาวชนรู้จักการอดออมและการประหยัด โดยการตั้งธนาคารขึ้นในกิจกรรมเมืองมิ่ง ให้ชื่อว่า "แบงค์สี่พอเทีย" เป็นธนาคารสำหรับรับฝากเงินและกู้เงิน โดยพระองค์ทรงดำรงตำแหน่งกรรมการผู้จัดการ และมีกรรมการอีก 2 ท่าน คือ ม.ล. เพื่อ พึ่งบุญ ณ อยุธยาและนายเทียบ อัศวรักษ์ (พระยาอดชาทรบดี) ที่มาของชื่อธนาคารนี้ พระยาบารุงราชบริพารได้แสดงทัศนะในความหมายที่เข้าใจว่าทรงนำนามของกรรมการทั้งสองท่านมาตั้งชื่อธนาคาร* ส่วนคำว่า "สี่" ท่านไม่ทราบว่าย่อมาจากคำใดแต่ได้แสดงทัศนะว่าอาจมีความหมาย

¹⁵ เชาวน์ รัชสิมันต์, "ฉันทะรัฐราถิก," มานวสาร 3:(กุมภาพันธ์ 2523), หน้า 23.

* พระยาบารุงราชบริพารได้กล่าวว่าท่านยังไม่แน่ใจว่า เหตุใดพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ที่ตั้งชื่อธนาคารว่า "สี่พอเทีย" ซึ่งท่านสามารถอธิบายถึงที่มาของคำว่า "พอ" และ "เทีย" ได้ว่าเป็นนามของข้าราชการสำนักของพระองค์แต่คำว่า "สี่" นี้ท่านเข้าใจว่าพระองค์นำมาจากภาษาจีนซึ่งมีความหมายแน่นอนว่าพระมหากษัตริย์

แทนพระนามของพระองค์ คำว่า "พอ" ย่อมาจาก เพ็ช^๑* และ เทียบ ย่อมาจากเทียบ**¹⁶ การจัดตั้งแบบคลังพอ เทียบนี้เองที่มีบางท่านได้มองว่าพระองค์ทรงทดลองก่อนที่จะโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งธนาคารออมสินในกาลต่อมา

2. ฝึกการใช้ภาษาไทยในการอ่านเขียนด้วยหนังสือพิมพ์

กิจกรรมต่างๆ ในสถานที่แห่งนี้ เปรียบเหมือนหมู่บ้านเล็กๆ มีประชาชนที่มีการศึกษาอย่างน้อยก็อยู่ในชั้นมูลเป็นส่วนมาก ได้มีการออกหนังสือพิมพ์รายสัปดาห์ฉบับหนึ่ง ชื่อว่า หนังสือ "ชวนหัว" มีเรื่องน่ารู้และตลกเขียนลงเป็นประจำโดยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องต่างๆ เป็นส่วนใหญ่ ร่วมกับข้าราชการคนอื่นๆ เพื่อช่วยในการฝึกการอ่านภาษาไทยและการฝึกเขียนบทความส่งไปลงในหนังสือพิมพ์ อีกทั้งยังเป็นการฝึกให้รู้จักการแสดงความคิดเห็นที่มีเหตุผลโดยผ่านทางหนังสือพิมพ์อีกด้วย

3. ฝึกการเข้าร่วมในสังคมและความมีมนุษยสัมพันธ์จากการเข้าสโมสร

สโมสรสี่พอเทียบ เป็นสโมสรที่ทรงตั้งขึ้นเพื่อให้หม่อมเจ้าและบุตรข้าราชการที่นำมาถวายตัวเป็นมหาดเล็กได้ใช้สโมสรเป็นที่รื่นรมย์ มีต้องออกไปเที่ยวเล่นที่อื่น พระยาบวรราชบริพาร ผู้ซึ่งเคยเข้าเป็นสมาชิกของสโมสรนี้ เมื่ออายุประมาณ 16 ปี ได้บรรยายสภาพของสโมสรไว้ว่า

. . . สโมสรตั้งอยู่หลังพระตำหนักจิตรลดาร เป็นอาคารชั้นเดียวกว้างยาวประมาณ 20 x 30 เมตร พื้นและประตูหน้าต่างประดับด้วยไม้สัก เสาและเครื่องบนไม้เต็ง . . . มีโต๊ะบิลเลียด 2 โต๊ะคู่กัน ถัดจากโต๊ะบิลเลียดเข้าไป ตั้งโต๊ะเก้าอี้หมู่เป็นที่นั่งรับประทานเครื่องดื่ม ด้านหลังตั้งเคาน์เตอร์กันเป็นคอกสำหรับขายเครื่องดื่ม บุหรี่และขนม . . .¹⁷

** หมายถึง ม.ล. เพ็ช พึงบุญ ณ ออยุธยา

*** หมายถึง นายเทียบ อัศวรักษ์ (พระยาฉัตรบดี)

¹⁶ พระยาบวรราชบริพาร, "ทรงโปรดตั้งสโมสร," ใน วชิราวุธานุสรณ์ 2503 (พระนคร : เสนาธิการพิมพ์, 2503), หน้า 95.

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 95.

พระยาบวรราชบริพาร ได้เข้ามาเป็นบอญในสโอมสรนี้ มีหน้าที่คือ ช่วยขายของ ยกเครื่องดีมและ เก็บถวญแก้วมาล้างเซ็ดให้สะอาด จะได้เงินเดือนๆ ละ 5 บาท 18 จะเห็นได้ว่าพระองค์ทรงนำการจัดตั้งสโอมสรตามแบบอย่างในประเทศทางตะวันตก เพื่อใช้เป็นที่พบปะสังสรรค์และพักผ่อนของพระองค์และเหล่าข้าราชการ และจะได้ฝึกเพื่อให้คุ้นเคยกับการเข้าสังคมและการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมที่จะต้องมีมนุษยสัมพันธ์อันดีต่อคนอื่น ๆ อันเป็นการฝึกให้มีคุณลักษณะของความเป็นสุภาพบุรุษแก่เยาวชน

เมื่อวังสราญรมย์ซ่อมแซมเสร็จ พระองค์ทรงย้ายจากพระตำหนักจิตรลดารอบระทับ ณ วังสราญรมย์ วังสราญรมย์นี้ตั้งอยู่ที่ถนนมหาชัย ตรงข้ามวัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระบรมมหาราชวังใกล้กับกระทรวงกลาโหม มีพระราชอุทยานสราญรมย์อยู่คู่กัน¹⁹

โรงเรียนวังสราญรมย์

โรงเรียนวังสราญรมย์เป็นโรงเรียนพิเศษที่ตั้งขึ้นในพระราชวังสราญรมย์ ราวปี พ.ศ. 2450²⁰ ขณะทรงดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช การตั้งโรงเรียนที่วังสราญรมย์นี้ หม่อมเจ้าชวลิต เกษมสันต์ ได้ทรงบันทึกไว้ว่าเป็นการสืบเนื่องจากการที่ทรงอุปการะเด็กซึ่งเป็นบุตรของข้าราชการและเหล่าเชื้อพระวงศ์ที่ได้นำมาถวายตัวเป็นมหาดเล็ก โดยมีคำศัพท์เรียกเฉพาะว่าเป็น "หม่อมเจ้าและบุตรข้าราชการ" โดยที่กลุ่มเด็กเหล่านี้จะได้รับพระราชทานสิ่งของต่างๆ อาหาร การศึกษา และยังมีเงินเดือนพระราชทานด้วย เด็กเหล่านี้ได้ขอพระราชทานไปเรียนตามโรงเรียนต่างๆ เช่น โรงเรียนนายร้อยทหารบก โรงเรียนนายเรือ โรงเรียนราชนาวีวิทยาลัย พระยาสุนทรพิพิธได้บันทึกความทรงจำของท่านในเรื่องการศึกษาไว้ว่า "พวกเด็กที่ทูลกระหม่อมทรงเลี้ยงไว้นี้แบ่งได้เป็น 2 ส่วน ส่วนหนึ่งเวลาเข้าไป

¹⁸พระยาบวรราชบริพาร, "ทรงโปรดตั้งสโอมสร," ใน วชิราวุธานุสรณ์ 2503, หน้า 98.

¹⁹เชาว์ ริงลิมนันต์, "จัสมะรัฐรำลึก," ใน มานวสาร 3 (เมษายน 2523) : 28.

²⁰พระยาสุนทรพิพิธ, "สวนอนุสรณ์," ใน วชิราวุธานุสรณ์ 2510 (ธนบุรี : เทพนิมิตการพิมพ์, 2510), หน้า 234.

โรงเรียนตอนเย็นกลับมาอยู่วัง อีกส่วนหนึ่งไปนอนโรงเรียน คือ โรงเรียนราชวิทยาลัย ตั้งอยู่ที่โรงเรียนเด็กถนนบำรุงเมืองบ้าง โรงเรียนนายร้อยทหารบกบ้าง ต่อวันเสาร์อาทิตย์จึงจะกลับมาอนที่วัง"²¹หากยังเป็นเด็กเล็กๆ ส่วนใหญ่ก็เรียนที่วัดมหาธาตุ ซึ่งมีเหตุการณ์หนึ่งที่อาจเป็นผลให้พระองค์ท่านทรงจัดตั้งโรงเรียนขึ้น ดังที่หม่อมเจ้าชัชวลิต เกษมสันต์ ได้ทรงบันทึกเกี่ยวกับโรงเรียนนี้ว่า

เนื่องจากวันหนึ่งพระองค์โปรดเกล้าฯ ให้บุตรข้าราชการคนหนึ่งซึ่งเรียนอยู่โรงเรียนวัดมหาธาตุอ่านหนังสือถวายให้ทรงสดับ นักเรียนผู้นั้น อ่านไม่ออก สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโรงเรียนขึ้นในพระราชวังสราญรมย์โดยมีพระยาอาจารย์การประสิทธิ์ (นกยูง วิเศษกุล) เป็นอาจารย์ใหญ่ มีเลขานุการในพระองค์คนหนึ่งเป็นครูสอนและให้เด็กที่เรียนอยู่ตามโรงเรียนวัดต่างๆ กับเด็กที่ยังไม่ได้เข้าโรงเรียนหนึ่งโรงเรียนใดเข้าเรียนในโรงเรียนที่ตั้งใหม่²²

โรงเรียนที่ตั้งขึ้นใหม่นี้ มิได้สอนตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ มีการสอนเฉพาะวิชาพิเศษบางวิชาเท่านั้น เช่น กฎหมาย การทหาร การปกครอง เศรษฐศาสตร์ ภูมิศาสตร์สากล ประวัติศาสตร์สากล ภาษาอังกฤษ ส่วนภาษาไทย ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ใช้หนังสือเรียนภาษาไทยแบบเก่าคือ มูลบทบรรพกิจ สังกะปรโยค สังกะปรโยคพิจารณ์ และพิศาลการินทร์ มาใช้เป็นแบบเรียนภาษาไทยในโรงเรียนเพื่อให้เด็กได้เรียนรู้หลักภาษาไทยอย่างดี²³ หม่อมเจ้าชัชวลิต เกษมสันต์ได้กล่าวไว้ว่าเด็กที่ตั้งใจเล่าเรียนและท่องบ่นจากหนังสือ

²¹พระยาสุนทรพิพิธ, บันทึกความทรงจำ (1) เรื่องการศึกษาและกีฬา (พระนคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, 2514), หน้า 23.

²²ม.จ.ชัชวลิต เกษมสันต์, "พระประวัติหม่อมเจ้าชัชวลิต เกษมสันต์," ใน จดหมายเหตุรายวันในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ม.จ.ชัชวลิต เกษมสันต์ ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ. 2517), หน้า 2-3.

²³เรื่องเดียวกัน, หน้า 3.

ภาษาไทยเหล่านี้ บราภักว่า เมื่อไปศึกษาต่อโรงเรียนอื่นมักจะได้รับความยกย่องจากครูอาจารย์ ที่สอนว่า "รู้จักภาษาไทยดีและสอบไล่ได้เป็นที่ 1 เกือบทุกคน"²⁴

การแสดงถึงความสนพระทัยในการจัดการศึกษาภายในโรงเรียนนี้ ได้ปรากฏชัดเจน ยิ่งขึ้น เมื่อพระองค์ได้ทรงเป็นพระอาจารย์สอนในบางวิชา ซึ่งพระยาสุนทรพิพิธได้บันทึกไว้ว่า "พระองค์ทรงเป็นอาจารย์สอนหลายวิชา พระยาสุรินทรราชาเป็นผู้ช่วย"²⁵ และ เซาว์ รังสิมันต์ ได้กล่าวเพิ่มเติมว่า "นอกจากนั้น พระองค์ยังได้ทรงสละเวลา มาสอนนักเรียนด้วยพระองค์เอง อีกด้วยในช่วงโมงพิเศษ นับเป็นพระมหากษัตริย์แม่เหล็กเด็กมหาดเล็ก เป็นอย่างยิ่งทั้งนี้โดยพระองค์ มีพระราชประสงค์จะให้เด็กวัยรุ่นของพระองค์มีการศึกษาตามสมควรแก่อัธยาศัย"²⁶

นอกจากเรียนหนังสือแล้ว พระองค์ยังทรงโปรดเกล้าฯ ให้เหล่านักเรียนได้ฝึกหัดโขน และฝึกแถวทหาร ซึ่งหม่อมเจ้าชัชวลิต เกษมสันต์ ทรงบันทึกว่า "นอกจากเรียนหนังสือแล้วโปรดเกล้าฯ ให้หัดโขนด้วย หม่อมเจ้าชัชวลิตเป็นตัวพระ นอกจากโขน ยังต้องหัดแถวทหาร ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทหารมหาดเล็กมาหัด เป็นเช่นนี้จนเสวยราชย์"²⁷

พระองค์ทรงเข้มงวดกวดขันการศึกษาของเด็กเป็นอย่างมาก โดยรับสั่งให้ครูกวดขัน กิริยา ความประพฤติของเด็กทุกคนให้มาเล่าเรียนมิให้ขาดเรียนหรือมาเรียนสาย มิเช่นนั้นจะ ถูกทำโทษ ดังมีบันทึกตอนหนึ่งดังนี้

. . . ปรากฏว่าวันหนึ่งมีนักเรียนคนหนึ่งมาโรงเรียนสายกว่าปกติ จึงมีการ สอบสวนถึงสาเหตุที่มาโรงเรียนสาย ได้ความว่า ตอนกลางคืนหนีไปเที่ยวจนตึกตื่น ตื่นไม่ทันจึงมาโรงเรียนสาย ทรงโปรดให้ทำโทษ โดยให้เขียนคำว่า "ต่อไปจะหมั่น ศึกษาเล่าเรียนและจะไม่มาโรงเรียนสายอีก" เป็นจำนวน 1000 คำ ปรากฏว่า นักเรียนคนนั้นต้องนั่งเขียนข้อความดังกล่าวอยู่ในห้องเรียน ตั้งแต่บ่ายจนถึง 20.00 น. จึงเสร็จ . . . จึงไม่ทันได้รับประทานอาหารเย็น ซึ่งต้องรับประทาน

24 เซาว์ รังสิมันต์, "ฉันทุมะรัฐรำลึก," หน้า 29.

25 พระยาสุนทรพิพิธ (เชย สุนทรพิพิธ), บันทึกความทรงจำ..., หน้า 24.

26 เซาว์ รังสิมันต์, "ฉันทุมะรัฐรำลึก," หน้า 29.

27 ม.จ. ชัชวลิต เกษมสันต์, "พระประวัติหม่อมเจ้าชัชวลิต เกษมสันต์," หน้า 3.

ตามเวลา ต้องคอยอยู่จนกระทั่งเสวยเสร็จ จึงได้รับประทานเหลือจาก
เครื่องเสวย . . . 28

การที่ทรงมีพระราชดำริในการส่งเสริมการศึกษา เพื่อที่จะสร้างเยาวชนให้เป็น
สุภาพบุรุษ มีกิจกรรมบางประการนอกเหนือจากที่ได้ทรงจัดตั้งธนาคาร การออกหนังสือพิมพ์
และการเข้าสโมสร ดังนี้

1. การส่งเสริมและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมประจำชาติ

ความเป็นสุภาพบุรุษ นอกจากจะเป็นผู้ที่มีการศึกษาและมีคุณสมบัติอื่น ๆ ดังที่ได้กล่าว
มาแล้ว เยาวชนยังจะต้องเป็นผู้มีจิตสำนึกและชื่นชมในศิลปวัฒนธรรมประจำชาติ ดังเช่น โขน
ดนตรีไทยและนาฏศิลป์ อันจะช่วยหล่อมเกลารัจตวิจิตรใจให้มีความอ่อนโยน มีสุนทรียภาพ ซึ่งจะช่วย
พัฒนาอุปนิสัยใจคอให้มีความสงบ เกิดสมาธิ เกิดประโยชน์ต่อสุขภาพร่างกายและจะได้ช่วยใน
การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมเหล่านี้ให้คงอยู่ต่อไป

การฝึกโขนนี้ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ครูโขนจากเจ้าพระยาเทเวศร์ฯ 3 ท่านมาฝึกหัด
โดยเป็นครูพระครูนาง ครูยี่ภู่ และครูสิง ม.ล.เพื่อ และ ม.ล.พิน พิงบุญ ณ อยุธยาได้หัด
เป็นตัวพระรามและพระลักษมณ์ เหล่านักเรียนมหาดเล็กรุ่นเยาว์นี้ ได้หัดฝึกซ้อมจนสามารถออก
แสดงได้ไม่แพ้โขนอาชีพเรียกกันว่าเป็นโขนบรรดาศักดิ์ โดยพระองค์ทรงพระราชนิพนธ์ทละคร
ต่างๆและมีการฝึกซ้อมโขนกันเป็นประจำ²⁹

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริในการส่งเสริมการศึกษา
ของเยาวชนที่ทรงมีพระราชประสงค์ให้มีความรู้ และมีความรักและผูกพันในศิลปวัฒนธรรมของ
ชาติร่วมกัน การแสดงโขนละครนี้ นักเรียนในโรงเรียนยุพราชหรือโรงเรียนวังสราญรมย์นี้ได้
ศึกษาจนกระทั่งมีการตั้งโรงเรียนมหาดเล็กหลวงขึ้น ภายหลังจากที่ทรงเสด็จขึ้นครองราชย์แล้ว

28.เชาว์ รัชสิมันต์, "ฉันทะรัฐราฐิก" มานวสาร 3 (มิถุนายน 2523) : 31.

29.เรื่องเดียวกัน, หน้า 30.

พระองค์ทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงพระยาไพศาลศิลปศาสตร์ (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา)*
เกี่ยวกับนักเรียนที่เคยได้ฝึกซ้อมวิชาโซนาที่ตั้งอยู่ในโรงเรียนวังสราญรมย์และได้เข้าศึกษา
ต่อในโรงเรียนมหาดเล็กหลวง ที่พระองค์จะขอให้มีโอกาสได้ฝึกซ้อมต่อไปอีกว่า

. . . ก็มีอยู่อีกข้อ 1 ซึ่งข้าควรจะบอกเจ้าไว้ คือมีนักเรียนหลวงบางคน
ได้เคยฝึกหัดวิชาโซนาอยู่แล้ว ถ้าจะทิ้งเสียข้าก็ออกเสียดาย เพราะวิชานี้มีมันจะสูญ
อยู่แล้ว ยังมีที่หวังอยู่แต่ในพวกนี้ เพราะฉะนั้นข้าอยากจะขอให้ได้มีโอกาสฝึกซ้อม
ต่อไปบ้างตามสมควร และบางครั้งบางคราวถ้าจวน ๆ จะเล่นอาจจะต้องขอมาซ้อม
ผสมบ้าง การซ้อมผสมเช่นนี้บางทีก็ต้องอยู่ติดไปบ้าง แต่คงจะไม่มีบ่อนัก และข้า
เข้าใจว่าเด็ก ๆ ไม่มีใครจะรู้สึกอะไร เพราะเคยสังเกตมาแล้วว่า เวลาไรที่มีใช้
บทเขาก็แอบไปหลับไปงีบกันได้ ถ้าแม้จะต้องขาดในระเบียบเวลาไปบ้างก็คงจะมี
แต่ในตอนเช้า ซึ่งเห็นจดไว้เป็นเวลาสำหรับหัดทหารหรือหัดยิมนาสติกส์อยู่ในตัวแล้ว
ผู้ที่ข้าจะขอมาฝึกซ้อมโซนาเป็นพิเศษเช่นกล่าวมาแล้วนั้น คงจะเป็นเจ้าพวกนักเรียน
หลวงทั้งสิ้น ซึ่งแปลว่าถ้าเสียเวลาเรียนบ้างจะต้องอยู่ในโรงเรียนเข้าไป แลเสีย
เงินค่าเรียนนานไปอีก ก็เป็นเงินของข้าเองไม่ต้องเกรงใจใคร . . . 30

จากแนวพระราชดำริที่แสดงถึงความห่วงใยในศิลปินที่กำลังจะเสื่อมลงตั้งนี้เองได้
เป็นผลให้พระองค์มุ่งที่จะให้เด็กรุ่นเยาว์ซึ่งจะเติบโตต่อไปได้ฝึกหัดและ เรียนรู้ในศิลปวิทยาการ

* เนื่องจากท่านผู้นี้เป็นปลัดทูลฉลองกระทรวงธรรมการในขณะนั้นและได้รับ
มอบหมายให้เป็นผู้จัดการโรงเรียนมหาดเล็กหลวงตั้งนั้นหากพระองค์จึงมีพระราชดำริที่เกี่ยวข้อง
กับการจัดการศึกษาของโรงเรียนมหาดเล็กหลวงและโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์เมื่อใดก็จะ
ต้องมีพระราชดำรัสแก่ท่านทุกครั้งไป

30 กจ., เอกสารรัชกาลที่ 6 กระทรวงศึกษาธิการ ม.ร. 6 ศ/5 เรื่อง
พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงพระยาไพศาลศิลปศาสตร์
ลงวันที่ 8 พฤษภาคม ร.ศ. 130.

อันควรแก่การอนุรักษ์ให้เป็นเอกลักษณ์ประจำชาติที่แสดงถึงรากเหง้าและขนบธรรมเนียมประเพณี
เก่าแก่ของชาติ และเป็นผลให้พระองค์ได้ทรงสถาปนาโรงเรียนพรานหลวง เพื่อเป็นโรงเรียน
ที่ฝึกสอนนาฏศิลป์ โขน ดนตรีควบคู่ไปกับการเรียนวิชาสามัญ ดังจะกล่าวถึงในบทที่ 7 ต่อไป

พระยาสุนทรพิพิธ ได้บันทึกความทรงจำของท่านไว้ตอนหนึ่งว่า

. . . เมื่อ พ.ศ. 2451 ขณะประทับ ณ วังปารุสกวัน ทรงเริ่มหัดโขนขึ้นเป็น
การเล่นๆ ภายในก่อน ครั้นต่อมาแปรพระราชฐานไปประทับพระราชวังสราญรมย์
จึงได้ทรงให้ครูโขนหลวงมาฝึกหัดพวกมหาดเล็กเด็กๆ เป็นการจริงจัง ข้าพเจ้าเอง
ที่แรกก็เสียด เพราะใจไม่รักและกลางวันข้าพเจ้าต้องไปโรงเรียนทุกวัน ไม่มีเวลา
จะหัดได้เช่นพวกที่มีได้ไปโรงเรียน แต่เพราะการหลบเสียดไม่เข้าเฝ้าตามปกตินี้เอง
ซึ่งมีหลายคนด้วยกัน คิหนึ่งพวกข้าพเจ้า 3-4 คน ซึ่งกำลังนอนหลับ จึงถูกปลุกให้
ไปหัดโขน โดยพระองค์ทรงหัดให้เองทีเดียว ดังนั้น เมื่อได้ฝึกหัดเป็นอย่างดีจน
ออกโรงได้แล้ว ข้าพเจ้าก็ได้ออกแสดงด้วย 2-3 ครั้ง เป็นการแสดงถวายให้
เจ้านายทอดพระเนตร และให้ชาวต่างประเทศดู ในบัญชีรายนามมหาดเล็กผู้แสดง
โขน ตามที่คุณธนิธ อยู่โพธิ์ เขียนลงหนังสือพิมพ์วารสารศิลปากร เล่มประจำเดือน
ธันวาคม 2493 นั้น ขาดชื่อข้าพเจ้ากับนายชอบ บุณนาค ซึ่งเป็นเชนคู่หน้าของโขน
พระมงกุฎเกล้าที่ได้ออกโรงประเดิมแต่ครั้งแรกที่เดียว พวกเชนชุดข้าพเจ้าเป็นได้
ทั้งเชนยักษ์และเชนลิง และเมื่อเวลาทรงหัดทำเชนให้ข้าพเจ้า ได้ทรงชี้แจงให้
เข้าใจความหมายของแต่ละท่าเทียบกับท่ากระบี่กระบองอย่างไร ข้าพเจ้ายังจำได้
จนบัดนี้ . . . 31

แสดงให้เห็นว่า พระองค์ทรงมีพระราชประสงค์ให้มหาดเล็กเด็กๆ นั้นได้รู้จักศิลป
วัฒนธรรมอันเก่าแก่ของชาติจากครูโขนโดยตรงซึ่งจะเป็นการส่งเสริม อนุรักษ์และสืบทอดใน

³¹พระยาสุนทรพิพิธ(เชย สุนทรพิพิธ), "งานอดิเรกของข้าพเจ้า," (อนุสรณ์ใน
งานพระราชทานเพลิงศพ พระยาสุนทรพิพิธ ณ เมรุหน้าศาลาทักษิณาประดิษฐ์ วัดพระศรีมหาธาตุ
บางเขน 18 กันยายน 2516), หน้า 29.

ศิลปะประเภทนี้โดยตรง และแสดงถึงพระปรีชาสามารถในการที่ทรงหัดโขนให้แก่เด็ก ๆ ด้วยพระองค์เองอีกด้วย การฝึกซ้อมโขนนี้ ภายหลังจากที่มีโรงเรียนมหาดเล็กหลวงแล้ว นักเรียนหลวงที่เคยศึกษาในโรงเรียนวังสราญรมย์แล้ว เข้าศึกษาต่อที่โรงเรียนมหาดเล็กหลวงร่วมกับนักเรียนที่สมัครเข้ามาใหม่ก็ทรงโปรดเกล้าฯ เรียกเข้าไปเป็นตัวประกอบ มีส่วนร่วมในการฝึกซ้อมด้วย³²

นอกจากการฝึกหัดโขนแล้ว ยังมีการเล่นอีกชนิดหนึ่ง เรียกว่า ด่าคลำโບ เป็นการเล่นทายปริศนา ซึ่งพระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ ให้เด็กมหาดเล็กได้เล่นเป็นประจำและหากพระองค์ว่างจากการปฏิบัติพระราชกิจแล้ว ก็ทรงร่วมเล่นด้วย การเล่นด่าคลำโບ เชาวร์ รังสิมันต์ ได้บรรยายถึงวิธีการเล่นดังต่อไปนี้³³ แยกเด็กออกเป็น 2 พวก ต่างเลือกหัวหน้าของตนขึ้นเรียกว่ากัปตัน บริภาษกัน ตั้งคำปริศนาของตนขึ้นซึ่งโดยมากเป็นคำสุภาษิต เช่น คำว่า "เข็นครกขึ้นภูเขา" แล้วจัดการแสดงให้เห็นความหมายของคำเหล่านั้นทีละคำ เช่น ตั้งเรื่องแสดงให้มีคำว่า เข็น คำที่ 2 ว่า ครก คำที่ 3 ว่า ขึ้น และคำที่ 4 ว่า ภูเขา การแสดงออกนั้นจะเป็นละครพูดก็ได้ ละครรำก็ได้ หรือจะเป็นการแสดงอย่างอื่นใดก็ได้ แต่ขอให้มีความเป็นปริศนาอยู่ในเรื่องนั้นก็แล้วกัน เมื่อแสดงจบทั้ง 4 คำแล้ว ก็ต้องมีการแสดงรวมคำทั้งหมดให้เป็นความหมายของคำปริศนานั้น ๆ เมื่อจบแล้ว ก็ให้ฝ่ายหนึ่งทายว่า ที่แสดงมานั้นเป็นปริศนา ของ สุภาษิต ว่าอะไร อีกฝ่ายหนึ่งทายถูก ก็แสดงความยินดี ตบมือให้ แล้วอีกฝ่ายหนึ่งก็เริ่มแสดงบ้าง ดังเช่นพวกเราแสดง การเล่นแบบนี้มีประโยชน์ในทางได้ใช้ความคิดผู้เล่นจะต้องมีความรู้รอบตัวอย่างดีในเรื่องนิยายหรือเรื่องโขนละครอื่นๆอย่างเพียงพอจึงจะจัดการแสดงขึ้นได้และด้วยเหตุที่มีการเล่นเช่นนี้เสมอ จึงทำให้เด็กมหาดเล็กทุกคนมีความกล้าหาญในการแสดง ซึ่งพระองค์ได้ทรงพระกรุณาติชมและสั่งสอนหลักเกณฑ์ต่างๆ จนผู้แสดงมีความชำนาญและคล่องแคล่ว

2. การซ้อมรบเพื่อฝึกหัดการทหาร

³²จมีนอมรดรุณารักษ์ (แจ่ม สุนทรเวช), พระราชกรณียกิจสำคัญในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม 8 เรื่อง การศึกษาของชาติ, หน้า 153.

³³เชาวร์ รังสิมันต์, มานวสาร 3 (มิถุนายน 2523): 30.

กิจกรรมอีกอย่างหนึ่งที่ทรงโปรดมากคือ การช้อปปิ้ง โดยในบริเวณวังสราญรมย์นี้มีอุทยานสราญรมย์เป็นสถานที่จำลองในการช้อปปิ้ง ทรงใช้เวลาว่างจากการปฏิบัติพระราชกิจในตอนกลางวัน หลังจากที่ได้เสวยพระกระยาหารค่ำแล้ว จะมีการนัดประชุมหาตึกกรุ่นเยาว์ทั้งหมดในห้องโถงใหญ่ ทรงชี้แจงให้ที่ประชุมทราบว่า พระองค์จะทรงฝึกซ้อมให้ทุกคนรู้จักหน้าที่ของทหาร รู้จักการตั้งรับ การเข้าโจมตีและการสอดแนม โดยจัดแบ่งคนออกเป็นสองฝ่ายให้ทำการช้อปปิ้งกัน พระยาสุนทรพิพิธซึ่งเป็นมหาดเล็กข้าหลวงเดิมอยู่ในพระราชวังสราญรมย์ได้เขียนไว้เกี่ยวกับการช้อปปิ้งว่า

. . . เมื่อตกลงเรื่องการช้อปปิ้งก็เลือกผู้นำทัพขึ้น 2 คน พร้อมคณะกรรมการผู้ตัดสิน โดยมากเป็นท่านผู้ใหญ่ที่ได้ร่วมในโต๊ะเสวย . . . การจัดกระบวนทัพจะมีทหารเหล่าใดบ้าง จะตั้งรับหรือรุกประการใดก็สุดแล้วแต่คำสั่งมุตติของกรรมการแบ่งฝ่ายใช้ผ้าแดงผ้าเขียวเป็นเครื่องหมายประจำตัว ส่วนอาวุธปืนได้แก่ประทัดดอกเล็กๆ มีนายสิบพลทหารได้รับแจกทุกคนคนละดัด พร้อมด้วยรูปคนละดอกสำหรับเป็นชนวนจุดประทัด . . . หน้าที่ของกรรมการแต่ละฝ่ายจะต้องแยกย้ายกันดูการปฏิบัติของฝ่ายนั้นๆ ว่าถูกต้องเหมาะสมเป็นผลดีผลร้ายได้เปรียบเสียเปรียบอย่างไร แล้วรายงานให้ประธานคณะกรรมการซึ่งโดยมากพระองค์ทรงเป็นประธานกรรมการทราบ เมื่อเสร็จการเพื่อจะได้สรุปผลว่าฝ่ายใดแพ้ฝ่ายใดชนะ . . . ข้อพิจารณาตัดสินนั้น ถือหลักของการปฏิบัติของทหารจริงๆ มีคะแนนตั้งแต่การเดินทัพ ว่าจัดขบวนเดินถูกต้องตามยุทธวิธีหรือไม่ จัดขบวนเข้าตีของฝ่ายรุกนั้น ได้สอดแนมสืบรู้การวางแผนและกำลังของฝ่ายตั้งรับ ตลอดจนภูมิประเทศที่เข้าตีนั้น ถูกต้องเหมาะสมเพียงใด . . . การช้อปปิ้งนี้แม้จะมีใช้ของจริง แต่ความตั้งใจจริงของทั้งสองฝ่ายต่างทำหน้าที่อย่างจริงจังๆ จังๆ พึงตามคำสั่งผู้บังคับบัญชา และรักษาระเบียบวินัยอย่างเคร่งครัด . . . 34

ด้วยเหตุที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสำเร็จวิชาทหารบกจากประเทศอังกฤษ และทรงมีพระทัยที่ฝึกฝนในการทหารอย่างยิ่ง เนื่องจากสภาพการณ์ต่างๆ

34 พระยาสุนทรพิพิธ (เชย สุนทรพิพิธ), วชิราวุธานุสรณ์ 2496, หน้า 68.

ของบ้านเมือง ไม่ว่าจะเป็นยุคการแสวงหาอาณาจักรของชาติตะวันตก หรือการที่กระแสวัฒนธรรมตะวันตกได้หลั่งไหลเข้ามา มาก ดังนั้นการที่จะกระตุ้นให้คนไทยซึ่งไม่เคยตกเป็นอาณานิคมของตะวันตกและมีความพอใจในสภาพความเป็นอยู่ของตน และมีความเป็นหมู่คณะ (Esprit de Corps) การฝึกซ้อมรบนี้จึงเป็นการทดลองให้เด็กได้ฝึกการอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ การเชื่อฟังผู้บังคับบัญชา การรักษาความเป็นระเบียบวินัยและมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตน และอาจกล่าวได้ว่า การตั้งกองเสือป่าและลูกเสือ เมื่อทรงเสด็จขึ้นครองราชย์แล้ว ก็โดยที่ทรงทดลองกระทำแก่เหล่าเด็กมหาดเล็กที่พระราชวังสราญรมย์จนได้ผลมาแล้ว

จะเห็นได้ว่าแนวพระราชดำริของพระองค์ในด้านการศึกษาที่แสดงออกในรูปของกิจกรรมที่ทรงจัดให้แก่เหล่าเด็กมหาดเล็กที่เป็นบุตรหลานข้าราชการและพระบรมวงศานุวงศ์นั้น มิได้มีแต่การศึกษาทางวิชาการอย่างเดียว แต่ยังประกอบไปด้วยการฝึกหัดให้เข้าสังคมโดยการเข้าสโมสร การอนุรักษ์และมรดกศิลปวัฒนธรรมของชาติโดยการศึกษาวรรณคดีบทละครและการแสดงโขน การฝึกฝนสติปัญญาและจรรยาบรรณใจจิตให้มีความเบิกบานโดยการเล่นละคร การทนายปัญหา การรักษาความมีระเบียบวินัย โดยการฝึกหัดแก้ตัว และการออกกำลังกายตลอดจนได้เรียนรู้ยุทธวิธีทางการทหารโดยการซ้อมรบ ซึ่งพระองค์ได้ทรงอบรมสั่งสอนให้มหาดเล็กรุ่นเยาว์ของพระองค์ได้กระทำหน้าที่เป็นพลเมืองดี มีวิชาความรู้ เพื่อให้เติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีความสามารถ และทำคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติต่อไป ซึ่งปรากฏว่า เหล่ามหาดเล็กข้าหลวงเดิม ที่เคยถวายตัวเมื่อครั้งพระองค์ยังดำรงเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ได้รับราชการสนองพระเดชพระคุณต่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระมหากษัตริย์องค์ต่อๆ มาอย่างมากมาย ตัวอย่างเช่น

พระยาสุนทรพิพิธ (เชย สุนทรพิพิธ) อายุ 14 ปี ได้ถวายตัวเป็นมหาดเล็กสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว) เมื่อปี พ.ศ. 2448 อยู่ ณ พระราชวังสราญรมย์ ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เข้าศึกษาในโรงเรียนมหาดเล็กในพระบรมมหาราชวัง วิชารัฐประศาสน์ โดยพระองค์ทรงสั่งสอนอบรมเหล่าเด็กมหาดเล็กเหล่านี้ตลอดเวลา เมื่อพระยาสุนทรพิพิธศึกษาจบจากโรงเรียนมหาดเล็กในปี พ.ศ. 2452 ได้ฝึกหัดราชการที่จังหวัดสงขลา ต่อมาย้ายไปจังหวัดอุบลราชธานี ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเลขานุการมณฑลอีสาน เลื่อนเป็นปลัดจังหวัด ปลัดมณฑลและดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดฉะเชิงเทรา

เมื่อมีอายุเพียง 25 ปี ท่านได้ดำรงตำแหน่ง ผู้ว่าราชการจังหวัดอีกหลายจังหวัด ต่อมาได้รับตำแหน่งเป็นอธิบดีกรมมหาดไทย ในปี พ.ศ. 2478 และดำรงตำแหน่งปลัดกระทรวงมหาดไทย ในปี พ.ศ. 2482 ท่านได้รับการยกย่องว่าเป็นนักปกครองชั้นนำ ได้รับพระราชทานปริญญาดุษฎีศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ในขณะ เป็นอาจารย์ประจำคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่ออายุได้ 72 ปีและปริญญารัฐศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปี พ.ศ. 2515 ขณะที่ท่านอายุได้ 81 ปี

มหาดเล็ก : ความหมายและความสำคัญ

ด้วยเหตุที่การจัดตั้งโรงเรียนในพระตำหนักจิตรลดารโหฐานและในพระราชวังสราญรมย์ สืบเนื่องมาจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะทรงดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชราชอยู่นั้น ได้มีข้าราชการและพระบรมวงศานุวงศ์ นำบุตรหลานมาถวายตัวเป็นมหาดเล็กกรุ่นเยาว์เป็นจำนวนมาก ความนิยมในการส่งบุตรหลานมาเป็นมหาดเล็กนี้ พระองค์ได้เคยทรงพระราชนิพนธ์ "คำอธิบายเรื่องมหาดเล็ก" ตั้งแต่ยังทรงเป็นพระบรมโอรสาธิราช เพื่อประทานเจ้าหมื่นศรีสรรักษ์ในการพิมพ์แจกนักเรียนโรงเรียนมหาดเล็กในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ 1 มกราคม ร.ศ. 124 (พ.ศ. 2448) ถึงความหมายของคำว่า มหาดเล็ก ดังนี้

. . . มหาดเล็กคืออะไร ตอบว่าเป็นผู้รับใช้พระราชหรือเจ้านาย มหาดเล็ก ผิดกับข้าราชการและข้าในกรมอื่นๆ ดังนี้ คือเป็นผู้รับใช้ใกล้ชิดพระองค์เจ้านายของตนยิ่งกว่าผู้อื่น เมื่อเป็นเช่นนี้ผู้ที่เปนมหาดเล็กจึงจำต้องเลือกสรรผู้ที่ไว้วางพระทุกข์แห่งเจ้าได้. . . 35

นี่เป็นเหตุผลหนึ่งที่เสนอให้เห็นว่า เหตุใดจึงต้องเลือกเฉพาะผู้ที่เป็นบุตรของ

³⁵พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, คำอธิบายเรื่องมหาดเล็กของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชราชประธานเจ้าหมื่นศรีสรรักษ์ (โรงพิมพ์กุฎกกิจ, 2449), หน้า 1-2. (พิมพ์แจกนักเรียนสำหรับโรงเรียนมหาดเล็กในวันที่ 1 มกราคม ร.ศ. 124)

ข้าราชการ หรือบุตรของพระบรมวงศานุวงศ์ฐานะ เป็นหม่อมเจ้า หม่อมหลวงโดยมีพระบรมราชธิบายต่อไปว่า

. . . การที่จะเลือกคนอย่างนี้ ถ้าจะว่าไปตามการที่ควรก็ต้องตรวจตราทราบความประพฤติและอัธยาศัยของบุคคลก่อน จึงจะทราบได้ว่าเป็นคนควรไว้ใจได้หรือไม่ แต่ถ้าจะตรวจตราจริง เช่นนี้ก็จะต้องรอคิวนานนัก ส่วนขนาดเล็กนั้น ท่านประสงค์ผู้ที่ยังเยาว์เพื่อจะได้ใช้ได้คล่องแคล่ว ถ้าจะมีรอคิวนานด้วยอัธยาศัยและดูความประพฤติแล้ว ก็ย่อมจะไม่ได้ผู้ที่มีอายุสมควรแก่ความประสงค์นั้นอยู่เอง เพราะฉะนั้น ท่านจึงคิดผ่อนผันไปทางเลือกสรรบุตรผู้ดีมีตระกูล โดยเหตุที่บุคคลชนิดนี้มีความอบรมอันดี อาจหันไปหาทางดีทางชอบได้มากกว่าผู้ที่ขาดความอบรม เพราะเหตุนี้แหละ จึงเกิดมีข้อจำเป็นขึ้นว่า ผู้ที่เป็นขนาดเล็กต้องเป็นบุตรผู้ดีมีตระกูลดี . . . 36

เหตุผลที่ข้าราชการหรือพระราชวงศ์ยินยอมหรือนิยามให้บุตรของตนได้มีโอกาสเป็นมหาดเล็กนั้น ได้มีพระบรมราชธิบายตอนหนึ่งดังนี้

. . . ก็ทำไมผู้ดีมีตระกูลดีจึงยินยอมหรือบางที่ถึงชวนชวนให้บุตรตนได้เป็นมหาดเล็กน่ะเล่า ควรหรือที่ผู้ดีมีตระกูลจะไปกระทำการซึ่งดูคล้ายๆ กับการของบ่าว ในข้อนี้ต้องแก้ว่าที่จริงไม่ควรคิดว่ามหาดเล็กเป็นบ่าว ควรคิดเทียบเป็นศิษย์มากกว่า ก็พาลูกไปฝากเป็นศิษย์ท่านอาจารย์ในวัดทำไมไม่เป็นที่เสียดาย ท่านอาจารย์ก็ใช้ศิษย์ให้ทำงานปฏิบัติต่างๆ เช่นบ่าวเหมือนกัน ที่บิดา มารดาไม่รังเกียจในการที่บุตรต้องรับใช้อาจารย์นั้นก็เพราะเห็นว่าท่านอาจารย์ท่านให้ความรู้บุตรจึงปฏิบัติท่านเป็นการตอบแทนนี้ไม่ใช่หรือ มหาดเล็กเจ้านายก็ปฏิบัติท่านโดยฐานตอนแทนเหมือนกัน เพราะการที่อยู่ใกล้ชิดพระองค์ท่านย่อมมีโอกาสได้ทราบการงานต่างๆ ซึ่งมีอาจรู้ได้ ที่อื่นที่ดีเท่า ถ้าจะนึกถึงพงศาวดาร ไม่ต้องย้อนขึ้นไปนานนักก็คงจะแลเห็นปรากฏได้

36 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, คำอธิบายเรื่องมหาดเล็กของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชประทานเจ้าหมื่นศรีสรรักษ์, หน้า 2.

ว่าผู้ที่มีชื่อเสียงตราไว้บนแผ่นดินนั้น ได้เริ่มต้นเป็นมหาดเล็กมาก่อนสักกี่คน เพราะเหตุไรเล่า ก็ไม่ใช่เพราะมหาดเล็กเป็นผู้ที่อยู่ใกล้ชิดพระองค์หรือ จึงสามารถกระทำการใหญ่โตจนมีชื่อเสียงได้ . . . 37

ถึงแม้ว่าการนำบุตรไปฝากเป็นศิษย์พระภิกษุสงฆ์ เพื่อให้ท่านสั่งสอนอบรมจะคลายความนิยมไป เมื่อมีการตั้งเรียนขึ้นแล้วก็ตาม แต่พระองค์ทรงมีพระราชดำริว่า วิชาความรู้ในโรงเรียนก็คงจะไม่สามารถสั่งสอนอบรมให้มีความชำนาญความรู้ เทียบกับการเรียนจากภายในราชสำนักได้ดังในพระราชดำรัสต่อไปว่า

. . . ถ้าเราประสงค์ทราบการทำงานซึ่งควรจัดดัดแปลงในแผ่นดิน เดียวนี้เสียอีก ยังจะพอหาวิชาได้ในโรงเรียนต่างๆ แต่โบราณท่านว่าไว้ว่า "สิบปากว่าไม่เท่าตาเห็น" ถึงจะฟังคำแนะนำสั่งสอนในโรงเรียนสักเท่าใด คงยังสู้อยู่ใกล้เจ้านายไม่ได้อยู่นั่นเอง เพราะได้เห็นลักษณะที่ท่านทรงจัดการงานต่างๆ และได้ฟังท่านตรัสสั่งการงานอีก อันเป็นสิ่งจำเป็นทั้งสองประการ แม้แต่ในยุโรป ซึ่งนับว่ามีโรงเรียนสอนวิชาทุกชนิด ผู้มีประสงค์จะให้บุตรมีชื่อเสียงทางปกครองยังต้องนำบุตรไปฝากให้เป็นเลขาการของท่านอำมาตย์ต่างๆ ผู้มีชื่อเสียงเพื่อให้ได้ศึกษาทางการด้วยความชำนาญโดยตนเอง นี่ก็เพราะโรงเรียนสอนวิชาอื่นๆ อาจจัดตั้งขึ้นได้หมด แต่โรงเรียนสอนวิธีเป็นนายคนนั้นตั้งไม่ได้ เพราะจะหาอาจารย์ที่เหมาะสมสอนวิชานี้ ผู้ที่สามารถจะสอนได้ดีก็มีหน้าที่กระทำการเพื่อประโยชน์แผ่นดินในการอื่น ผู้ที่มีเวลาจะสอนได้ก็ไม่มีความสามารถ จึงเป็นอันต้องศึกษากันทางฝากตนรับใช้ท่านผู้สามารถนั่นเอง เพราะเหตุฉะนั้นแหละ ถึงจะตั้งโรงเรียนและวิทยาลัยขึ้นอีกก็แห่งที่ดี วิธีถวายบุตรเป็นมหาดเล็กเจ้านายคงจะยังเป็นทางดีกว่าทางอื่นอยู่ นั่นเอง และผู้มีส่วนปัญหาตรัสตรงเห็นทางไกลดังกล่าวแล้วคงจะต้องชวนขวยหาเจ้าให้บุตรเป็นที่พึ่ง

37 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, คำอธิบายเรื่องมหาดเล็กของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ, หน้า 3.

อยู่อย่างเดิมนั้นเอง ถึงท่านผู้มีวิชาชั้นใหม่จะกล่าวอย่างไรก็ตาม ความจริงเป็น
ดังกล่าวมาแล้ว . . . 38

ดังนั้นความนิยมในการถวายบุตรหลานตนให้เป็นมหาดเล็ก ข้าราชการบริพารใกล้ชิดใน
องค์พระมหากษัตริย์ จึงเป็นสิ่งที่ช่วยฝึกให้เยาวชนเหล่านี้มีโอกาสเรียนรู้กิจการงานภายใน
ราชสำนักซึ่งจัดเป็นสถาบันที่ฝึกการเป็นเจ้าคนนายคน ด้วยการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง
ผู้วิจัยพบว่าด้วยเหตุที่มีผู้มองเห็นความสำคัญและผลที่เกิดจากการนำบุตรหลานไปถวายตัว เป็น
มหาดเล็กในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อที่จะให้มีความก้าวหน้าในหน้าที่การ
งานหรืออย่างไรก็ตาม การที่พระองค์ทรงมีแนวพระราชดำริในทางการส่งเสริมศึกษาที่จะให้
เยาวชนเหล่านี้มีความเป็นสุภาพบุรุษ โดยทรงเริ่มทดลองจากการอบรมสั่งสอนด้วยพระองค์
เองในภารกิจกรรมต่างๆ เพื่อดูความเปลี่ยนแปลงและความก้าวหน้าในการพัฒนาบุคลิกลักษณะ
อุปนิสัยใจคอและกิริยามารยาท โดยพบว่าเหล่ามหาดเล็กที่ได้ถวายตัวก่อนเสด็จขึ้นครองราชย์
ซึ่งเรียกว่า มหาดเล็กข้าหลวงเดิมนั้น ได้มีความรู้ความสามารถออกรับราชการจนมีความเจริญ
ในหน้าที่การงานเป็นอย่างยิ่ง

การที่มีแนวพระราชดำริต่อการส่งเสริมการศึกษาเป็นอย่างยิ่งนี้ ทำให้ผู้วิจัยได้ศึกษา
และพยายามหาข้อสรุปในมูลเหตุสำคัญของแนวพระราชดำรินี้ในพระองค์ที่ทรงให้ความสำคัญ
ในการให้การศึกษาแก่เยาวชนและความสำคัญของการจัดการศึกษาแบบพับลิกสกูลของประเทศ
อังกฤษซึ่งเป็นรูปแบบการจัดการศึกษาของโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ ดังจะได้กล่าวถึงใน
บทต่อไป

ความสำคัญในการให้การศึกษาแก่เยาวชน

การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีความสนพระทัยในการบำรุงและ
สนับสนุนการศึกษาของชาติเป็นอย่างยิ่ง ดังใน พระราชดำริที่ว่า "ประเทศทั้งหลายย่อมเจริญได้

38 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, คำอธิบายเรื่องมหาดเล็กของ
สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ประทานเจ้าหมื่นศรีสรรักษ์, หน้า 3. (ขีดเส้นใต้เน้นข้อความโดย
ผู้วิจัย)

ด้วยการศึกษา"³⁹ ซึ่งทรงเห็นว่า "รากเหง้าสำคัญของชาติ ก็คือกุลบุตรที่จะบำรุงชาติสืบไปให้ ยั่งยืน และผู้ที่มีหน้าที่สำคัญเช่นนี้ ถ้าไม่ได้มีวิชาอยู่แล้วก็จะ เป็นการลำบากที่จะบำรุงชาติต่อไป"⁴⁰ กล่าวคือ เด็กที่ได้รับการศึกษาอบรมเป็นอย่างดีแล้วนั้นจะ เติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพอันจะทำ ประโยชน์ให้แก่สังคมและประเทศชาติต่อไป ดังมีพระราชดำรัสตอนหนึ่งว่า "ขอให้ท่านทั้งหลาย เข้าใจว่า แท้จริงความสำเร็จของชาติใดๆ จะต้องมีมาได้จากเด็กที่จะ เกิดเป็นผู้ใหญ่ขึ้นภายหลัง ถ้าเด็กนั้นไม่ตั้งใจที่จะประพฤติตัวให้สมควรที่จะดำรงชาติต่อไปแล้ว ชาติก็ดำรงอยู่ไม่ได้"⁴¹

ด้วยพระราชสำนักแห่งความเป็นพระมหากษัตริย์ผู้นำประเทศชาติ ที่จะต้องหา ทนทางที่ดี อันจะสามารถนำพาประเทศชาติไปสู่ความเจริญก้าวหน้าได้ ทำให้ทรงตระหนักใน พระราชภาระอันยิ่งใหญ่ว่า "กิจการทั้งปวงที่เราได้ทำไปแล้ว ก็โดยการที่จะทำการให้เต็ม ตามหน้าที่ของผู้ปกครองชาติไทย โดยท่านทั้งหลายได้ไว้วางใจในเราเป็นประมุขเป็นหัวหน้า นำทาง ก็ต้องพยายามที่จะนำไปในทางที่ดีที่สุดที่ตัวรู้สึกว่าจะกระทำไปได้ตามกาลสมัย"⁴² การที่ ทรงกระทำในกิจการต่างๆ เช่นนี้ได้ มิใช่ว่าทรงใช้พระราชอำนาจบังคับประชาชนพลเมืองได้โดย ใช้พระราชอำนาจจากความเป็นกษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่เนื่องจากทรงตระหนัก

³⁹พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, "พระราชดำรัสตอบในการเสด็จ พระราชดำเนินโรงเรียนมหาดเล็กหลวงทอดพระเนตรการรีนเร็งและตุลเกล้าฯ ถวายฉลอง พระองค์อาจารย์วันที่ 27 ธันวาคม พ.ศ. 2456," พระราชดำรัสร้อยเรียง, หน้า 43.

⁴⁰"พระบรมราโชวาทในการพระราชทานรางวัลนักเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ 26 ธันวาคม พ.ศ. 2461," พระบรมราโชวาทกัทบวชิวราวุธวิทยาลัย, หน้า 93.

⁴¹"พระบรมราโชวาทในการพระราชทานรางวัลนักเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ เมื่อวันที่ 28 ธันวาคม พ.ศ. 2464," เล่มเดียวกัน, หน้า 98.

⁴²พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, "พระราชดำรัสตอบเนื่องในงาน พระราชพิธีฉัตรมงคลของโรงเรียนมหาดเล็กหลวงในพระบรมราชูปถัมภ์ ณ พระที่นั่ง ภาณุมาศจรัญญูเมื่อวันที่ 13 พฤศจิกายน พ.ศ. 2459," พระบรมราโชวาทกัทบวชิวราวุธ วิทยาลัย, หน้า 83.

ถึงความเปลี่ยนแปลงในทัศนคติและความรู้ของประชาชนอันเป็นผลจากความก้าวหน้าทางการศึกษา ได้ "สอน" ให้ประชาชนเริ่มมีความคิดเป็นตัวของตัวเองมากขึ้น

ดังนั้น สิ่งที่พระองค์ทรงตระหนักเป็นอย่างดี ก็คือ การใช้พระราชอำนาจในการบังคับประชาชนจะไม่เป็นผลสำเร็จ หากสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่ประชาชนไม่เห็นด้วยและไม่เข้าใจถึงประโยชน์ที่จะได้รับ ดังปรากฏในพระราชดำรัสตอนหนึ่งว่า

. . . วิธีดำเนินการของผู้ที่เป็นใหญ่ ผู้ทรงไว้ซึ่งอำนาจ ถ้าจะสาละวนใช้แต่อำนาจเพื่อให้การนั้นสำเร็จไปอย่างเดียว ก็ยากที่จะได้ผลสมประสงค์ เพราะในสมัยนี้ คนเราย่อมมีความรู้ ความคิดมากขึ้นแล้ว จะยอมอยู่ในบังคับกันก็เฉพาะในส่วนที่เป็นธรรม. . . ถ้าจะบังคับเสียตะปิงไปไม่เลือกว่าควรและไม่ควร แม้ผู้ที่อยู่ในปกครองไม่ประพฤติตาม ถึงจะใช้อำนาจกดขี่เช่นแต่ก่อนก็คงไม่สำเร็จ . . . 43

ด้วยแนวพระราชดำริเช่นนี้เอง ทำให้ทรงดำเนิน "วิถีการ" ที่จะให้ประชาชนมีความเข้าใจและยอมรับในสิ่งที่พระองค์ทรงเล็งเห็นแล้วว่า จะเป็นแนวทางนำประเทศชาติให้มีความเจริญก้าวหน้าได้ โดยไม่จำเป็นต้องใช้พระราชอำนาจของพระองค์บังคับแต่อย่างใด ถ้าหากประชาชนนั้นมีความเข้าใจและมองเห็นประโยชน์ในสิ่งที่ตนจะได้รับ วิถีแห่งการที่จะกระทำเช่นนี้ได้ก็ต้องมุ่งไปที่เยาวชนซึ่งเปรียบเสมือนเป็นกิ่งไม้ที่ยังอ่อนจะดัดให้เป็นรูปแบบใดก็ได้โดยปรากฏในพระราชดำรัสตอนหนึ่งดังนี้

. . . ผลอันดีที่เราจึงพึงหมายเพื่อให้ชาติของเรามั่นคงยั่งยืนไปได้นั้นอาศัยการปลูกพาะน้ำใจให้คนทั้งหลาย ซึ่งต้องฟังคำบังคับ เข้าใจถึงประโยชน์แห่งกิจการซึ่งผู้ใหญ่จะบังคับ ข้อนี้เป็นข้อสำคัญอันหนึ่งที่จะต้องฝึกหัดดัดสอนกันไปเสียแต่เด็กๆ เพราะเมื่อเติบโตขึ้นเสียแล้ว เป็นการยากที่จะฝึกสอนกันได้ เปรียบ

⁴³ กจช., เอกสารรัชกาลที่ 6 กระทรวงนครบาล น.18/21 คำถวายไชยมงคล และพระราชดำรัส "พระราชดำรัสตอบเนื่องในงานพระราชพิธีฉัตรมงคลของโรงเรียนมหาดเล็กหลวงในพระบรมราชูปถัมภ์ ณ พระที่นั่งอัมพรสถาน เมื่อวันที่ 13 พฤศจิกายน พ.ศ. 2457".

เหมือนไม้ที่ยังอ่อน เราจะตัดให้เป็นอย่างไรก็ได้ แต่ถ้าเป็นไม้แก่เสียแล้วตัดมาก

นักก็หัก . . . 44

จากการที่พระองค์ทรงมีพระราชดำริเช่นนี้ ก็ไม่มีวิธีใดที่จะฝึกฝนอบรมเด็กได้ดีกว่าการใช้ "โรงเรียน" เป็นสถานที่ฝึกหัดอบรม โดยทรงเห็นว่า "การฝึกหัดตัดนิสัยเด็กตั้งแต่วัยอยู่ในโรงเรียนจึงเป็นหน้าที่อันสำคัญอย่างหนึ่ง"⁴⁵ ดังนั้นจึงสามารถวิเคราะห์ได้ว่า เหตุใดพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงเน้นการฝึกอบรมเยาวชนโดยการใช้อุปกรณ์โรงเรียนเป็นสถานที่ดำเนินกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้เยาวชนได้รับการศึกษาที่ถูกต้อง และมีผลอันนำไปสู่ความเจริญก้าวหน้าของประเทศชาติ

หลักการสำคัญของการอบรมและฝึกหัดให้เยาวชนมีความเป็นสุภาพบุรุษ ตามแนวพระราชดำรินพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการวางรูปแบบให้โรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ จัดการศึกษาแบบพับลิกสกูล ดังมีรูปแบบดังนี้

การจัดโรงเรียนอันได้รับอิทธิพลจากพับลิกสกูลในประเทศอังกฤษ

โรงเรียนแบบพับลิกสกูลในประเทศอังกฤษเป็นโรงเรียนเอกชนที่ดำเนินการเองโดยอิสระ จัดว่าเป็นโรงเรียนราษฎร์ระดับมัธยมศึกษา รับเด็กอายุระหว่าง 13-18 ปีเข้าเรียนซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นโรงเรียนกึ่งนอนหรืออยู่ประจำ (boarding school) ความเป็นมาของโรงเรียนพับลิกสกูลนี้ สืบเนื่องจากคนที่มีใจบุญสุนทาน (philanthropic) พระในคริสต์ศาสนาหรือพระเจ้าแผ่นดิน เป็นผู้ก่อตั้งพับลิกสกูลขึ้นมา และยกให้ (endow) เป็นสมบัติของชุมชน โดยจัดตั้งเป็นมูลนิธิการกุศล (philanthropic foundation) บ้าง ในรูปนิติบุคคลที่จดทะเบียนตามกฎหมาย (incorporated by Royal Charter) และมีบางโรงเรียนที่ให้สาธารณชนถือหุ้น

44 กจช., เอกสารรัชกาลที่ 6 กระทรวงนครบาล น.18/21 คำถวายไชยมงคล และพระราชดำรัส "พระราชดำรัสตอบเนื่องในงานพระราชพิธีฉัตรมงคลของโรงเรียนมหาดเล็กหลวงในพระบรมราชูปถัมภ์ ณ พระที่นั่งอัมพรสถาน เมื่อวันที่ 13 พฤศจิกายน พ.ศ. 2457".

45 เรื่องเดียวกัน.

(public subscription) เมื่อจัดตั้งขึ้นมาแล้วจะมีคณะกรรมการควบคุมบริหารงาน โดยบุคคลในคณะกรรมการล้วนแต่เป็นบุคคลที่มีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับอาจเป็นเจ้านายเชื้อพระวงศ์ ขุนนาง และพระชั้นสูงในคริสต์ศาสนา⁴⁶

พับลีกสกูลมีกำเนิดมาเป็นระยะเวลาเนิ่นนาน ดังเช่น โรงเรียนวินเชสเตอร์ (Winchester College) ก่อตั้งเมื่อปี ค.ศ. 1382 โรงเรียนอีตัน (Eton College) ก่อตั้งเมื่อปี ค.ศ. 1440 เป็นต้นมา โรงเรียนเหล่านี้ผู้ก่อตั้งเดิมมักจะสร้างสายสัมพันธ์ผูกไว้กับมหาวิทยาลัย เพื่อเป็นการอุปถัมภ์องศาตึกให้นักเรียนที่จบออกไป ตัวอย่างเช่นพระเจ้าเฮนรี่ที่ 6 แห่งอังกฤษ ได้ทรงก่อตั้งคิงส์คอลเลจ (King's College) แห่งมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ขึ้นมาเพื่อเป็นสถานศึกษาที่รองรับเด็กที่จบจากโรงเรียนอีตัน (ซึ่งพระองค์เป็นผู้ก่อตั้ง)

หลักการอบรมแบบพับลีกสกูลในประเทศอังกฤษ

การอบรมในพับลีกสกูลเน้นในเรื่องระเบียบวินัย (discipline) การกีฬา (games) การสร้างลักษณะนิสัยและส่งเสริมให้มีสปิริตในการทำงานร่วมกันเป็นหมู่คณะ (team spirit) มีกิจกรรมนอกหลักสูตร (out-of-school activities) เช่น ดนตรีศิลปะและการจัดกลุ่มอภิปราย (discussion groups) เป็นอาทิ

จากการศึกษาโรงเรียนแบบพับลีกสกูลในประเทศอังกฤษดังที่กล่าวมานี้ ทำให้ทราบและเข้าใจการจัดการศึกษาของโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ชัดเจนขึ้นเนื่องจากความเป็นมาหรือหลักการอบรมก็ดี มีความคล้ายคลึงกันมาก แต่จะไม่สามารถกล่าวยืนยันได้เต็มที่ว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง "รับ" แบบอย่างการจัดการศึกษาประเภทนี้มา โดยไม่มีการปรับใช้ ดังทรงมีพระบรมราชโองการและพระราชดำรัสหลายตอนที่กล่าวถึงโทษของการจัดการศึกษาที่ไม่เหมาะสมกับประเทศไทย บางตอนดังนี้

⁴⁶Halsey, A.H., Heath, A.F., "The Political Arithmetic of Public Schools" BRITISH PUBLIC SCHOOLS : POLICY & PRACTICE Great Britain : Taylor & Francis (Printer) Ltd. P. 9-13.

. . . การที่เราเห็นอะไรของใครแปลก เราพอใจและจะถือเอาเป็นแบบอย่าง
นำมาใช้สำหรับประเทศเราบ้างนั้น ถ้าเราจะต้องใช้วิจารณ์มาตรฐานตัดสินเลือกเฟ้น
ให้เห็นเหมาะที่จะเป็นประโยชน์แก่เราแท้จริงเสียก่อน สิ่งซึ่งเหมาะแก่ประเทศ
เขาเชื่อว่าเหมาะแก่ประเทศเราเสมอไปก็หาไม่ บางที่อาจใช้ไม่ได้ในประเทศ
เราเสียเลยก็เป็นได้ . . . 47

ทรงมีพระราชดำรัสที่แสดงอย่างชัดเจนว่า ทรงไม่เห็นด้วยกับการนำรูปแบบจากต่าง
ประเทศมาใช้โดยปราศจากการพิจารณาถึงความเหมาะสมและคุณประโยชน์ที่จะได้รับเนื่องจาก
"ฐานะและนิติธรรมของชาติต่างๆ กัน ถ้าไม่เหมาะแก่เราหรือขัดต่อนิติธรรมของเราเท่ากับกัน
ของแกล้งให้โทษมากนัก" 48

นิติธรรมของชาติที่ทรงกล่าวถึงนี้ ทรงให้ความหมายว่า "คือคุณสมบัติและขนบธรรมเนียม
ประเพณีอันดีซึ่งเป็นที่ยอมรับและสืบต่อๆ กันมาในหมู่ประชาชาติ" 49 ซึ่งพระองค์ได้ทรงนำ
หลักการศึกษาระียบเทียบมาประยุกต์ใช้โดยการเลือกในสิ่งที่เข้ากับพื้นฐานการศึกษาของประเทศ
มากกว่าที่จะนำมาโดยไม่พิจารณาปรับใช้ก่อน ดังนั้น การจัดโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ของ
พระองค์ให้เป็นแบบพับลิกสกูล เช่น ประเทศอังกฤษนี้ได้มีการประยุกต์หลักการบางอย่างให้มีความ
เหมาะสมกับประเทศไทยและ "นิติธรรม" ของชาติเป็นอย่างดีแล้ว ซึ่งเราไม่สามารถปฏิเสธ
ได้ว่า แนวพระราชดำริทางการศึกษาบางส่วนของพระองค์มีต้นกำเนิดทางความคิดที่ได้รับอิทธิพล
ตะวันตก เช่นเดียวกับ "ความเป็นสุภาพบุรุษ"

47 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, "พระราชดำรัสตอบเนื่องในงาน
พระราชพิธีน้อมเกล้าฯ ของโรงเรียนมหาดเล็กหลวงในพระบรมราชูปถัมภ์ ณ พระที่นั่งอัมพรสถาน
เมื่อวันที่ 12 พฤศจิกายน พ.ศ. 2455," ราชกิจจานุเบกษา 29(1 ธันวาคม พ.ศ. 2455),
1982-1986.

48 เรื่องเดียวกัน, หน้า 1983.

49 เรื่องเดียวกัน, หน้า 1983.

ความหมายและคุณลักษณะของความเป็นสุภาพบุรุษ

จากการประมวลของความคิดเห็นของบุคคลท่านต่างๆ ทั้งจากเอกสารและการสัมภาษณ์ได้ให้ความหมายของความเป็นสุภาพบุรุษไว้ดังนี้ คือ

สุภาพบุรุษ : น. ชายผู้ดี ชายผู้มีเกียรติ⁵⁰ (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525, : 828)

สุภ : สุภ , ดี งาม + บุริส (บุรุษ) : ผู้ชาย⁵¹ (นาคะประทีป, บาสี-สยามอภิธาน, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, 2465)

ลักษณะความเป็นสุภาพบุรุษ

จินตนา ยศสุนทรได้ให้คุณลักษณะของความเป็นสุภาพบุรุษไว้ว่า "สุภาพบุรุษต้องเป็นคนที่พูดเก่ง สิ่งใดที่พูดออกมาั้นพูดด้วยความจริงใจเสมอไปทั้งในการปฏิบัติและในคำพูด"⁵²

พ.อ.ปิ่น มุทุกันต์ : ความเป็นสุภาพบุรุษ ต้องไม่เอาเปรียบ คือ ไม่เห็นแก่ตัวและเอาเปรียบคนอื่น ไม่ว่าจะ เป็นเพศตรงข้ามหรือเพศเดียวกัน มีเหตุผล รู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จักกาล รู้จักบุคคลเลือกคนควรคบ รู้จักสังคม⁵³

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช : สุภาพบุรุษต้องมีความสำรวมระวัง มีเจตนาอยู่ที่จะปฏิบัติตนอยู่ภายในขอบเขตของศีลห้า ไม่ใช่จะต้องอดเหล้าเด็ดขาดถึงแม้จะกินเหล้าก็ควรจะกินด้วยความระมัดระวัง ไม่ใช่จะไม่ฆ่าสัตว์เด็ดขาดแต่ก็ให้รู้บาป บุญ คุณโทษในการฆ่าสัตว์ เป็นคนพูดจริงและไม่ผิดลูกผิดเมียผู้อื่นเหล่านี้ ประกอบด้วยพรหมวิหาร มีเมตตา กรุณาตามสมควรก็เป็นสุภาพบุรุษ รวมความแล้วก็คือ การเป็น "อุบาสก"⁵⁴

⁵⁰พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 : 828

⁵¹นาคะประทีป, บาสี-สยามอภิธาน (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, 2465)

⁵²ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช, จินตนา ยศสุนทร, พ.อ.ปิ่น มุทุกันต์, มาลัย ชูพินิจ "ที่เรียกกันว่าสุภาพบุรุษนั้นคืออะไร" (เอกสารบันทึกการอภิปราย รายการโต๊ะกลม โทรทัศน์ ณ สถานีโทรทัศน์ไทยทีวี วันที่ 18 มิถุนายน พ.ศ. 2504.

⁵³เรื่องเดียวกัน.

⁵⁴เรื่องเดียวกัน.

มาลัย ชูพินิจ : ใช้คำว่า "ลูกผู้ชาย" ก็พอถ้าจะหาคำตอบไทยๆ แทนคำสุภาพบุรุษ และควรจะเป็นคนจริง คนกล้า คือกล้าทั้งใจและกาย และความสุภาพ ทั้งหมด 3 ประการ ซึ่งความสุภาพ หมายถึง กิริยาวาจา รวมถึงความกตัญญู และมีความรับผิดชอบ⁵⁵

คุณลักษณะต่างๆ ที่นำมาแสดงนี้ เป็นการให้ความหมายของบุคคลทั่วไป แต่ที่จะนำเสนอต่อไปเป็นคุณลักษณะของความเป็นสุภาพบุรุษจากนักเรียนเก่าโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ ดังต่อไปนี้

ม.ล.ปิ่น มาลากุล : ความเป็นสุภาพบุรุษคือชื่อเสียง สุจริตต่อการทำงาน ต่อเพื่อนฝูง โดยรอบ⁵⁶

จอมพล ประภาส จารุเสถียร : ความเป็นสุภาพบุรุษในความมุ่งหมายของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สรุปได้ว่า "ทำดี" การทำดี ได้แก่ การแต่งกายดี กิริยาท่าทางดี สวยงาม ผึ่งผาย งามอาจ พุดดี ไม่หยาบคาย ไม่โกหก คือ ให้ทำดีเป็น Gentleman⁵⁷

จุลันต์ เทพหัสดิน ณ อยุธยา : พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้นักเรียนทั้ง 2 โรงเรียน (โรงเรียนมหาดเล็กหลวง-โรงเรียนราชวิทยาลัย) มีหลักใหญ่อยู่ในเกณฑ์ที่จะให้เป็นสุภาพบุรุษ มากกว่าที่จะให้เรียนหนังสือเก่งอย่างเดียว คนที่เป็นสุภาพบุรุษเป็นคนมีศีลธรรมและมีระเบียบวินัย รู้จักระอายในการทำชั่ว⁵⁸

⁵⁵ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช, จันทนา ยศสุนทร, พ.อ.ปิ่น มุทุกันต์, มาลัย ชูพินิจ "ที่เรียกกันว่าสุภาพบุรุษนั้นคืออะไร" (เอกสารบันทึกการอภิปรายรายการโต๊ะกลม โทรทัศน์ ณ สถานีโทรทัศน์ไทยทีวี วันที่ 18 มิถุนายน พ.ศ. 2504.

⁵⁶สัมภาษณ์ ม.ล.ปิ่น มาลากุล, นักเรียนเก่าโรงเรียนมหาดเล็กหลวง, 17 กันยายน พ.ศ. 2537.

⁵⁷สัมภาษณ์ จอมพลประภาส จารุเสถียร, นักเรียนเก่าโรงเรียนมหาดเล็กหลวง เชียงใหม่, วันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2537.

⁵⁸จุลันต์ เทพหัสดิน ณ อยุธยา, "พระมหากษัตริย์คุณในพระบาทสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าแก่นักเรียนเก่าโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์" มานวสาร 12(กุมภาพันธ์ 2532) : 25.

ม.ร.ว. วิทยานนท์ วัชรวิวงศ์ : "ผมประกอบอาชีพตุรกีจึงตั้งมั่นความเป็นสุภาพบุรุษ จึงมีความสำคัญมาก คือจะต้องเป็นคนตรงไปตรงมา มีความซื่อสัตย์ สุจริต รักษาความเป็นสุภาพชน โดยยึดหลักที่ว่า เมื่อเขารู้ว่ามาจากโรงเรียนมหาดเล็กหลวงแล้วก็ไม่ต้องพูดอย่างอื่นอีก"⁵⁹

บัว ศจีเสวี : "พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงต้องการให้เด็กนักเรียนในโรงเรียนมหาดเล็กหลวงมีความกตัญญู ซื่อสัตย์สุจริต มีน้ำใจเป็นนักกีฬา รักหมู่คณะฯ ซึ่งรวมเรียกว่า เป็นสุภาพบุรุษ"⁶⁰

จากการศึกษาในบทที่ผ่านมา ทำให้ผู้วิจัยสามารถสรุปว่าความเป็นสุภาพบุรุษจากแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจากพระบรมราโชวาท พระราชดำรัส และกิจกรรมที่ทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดขึ้นในช่วงที่ยังดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชได้ดังนี้

สุภาพบุรุษคือ "ลูกผู้ชาย" ที่รับผิดชอบในการกระทำของตน ไม่เอาเปรียบผู้อื่น มีความเข้มแข็งและกล้าหาญพร้อมที่จะผจญภัยอันตรายทั้งปวง มีระเบียบวินัย รู้จักเสียสละด้วยน้ำใจที่รักหมู่คณะ มีศีลและมีสัจจะ สุภาพอ่อนโยนทั้งกาย วาจา ใจและเป็น "ผู้ดี" รู้จักขนบธรรมเนียมประเพณีและมารยาทแบบไทยที่แสดงนิติธรรมหรืออัจริยลักษณะของชาติ ไม่ข่มเหงรังแกผู้ที่อ่อนแอกว่า รู้จักให้อภัย มีความรักชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ เป็นผู้ที่มีความรู้ดีทั้งทางวิชาสามัญโดยเฉพาะภาษาไทยและมีความรู้ในภาษาต่างประเทศ อีกทั้งวิชาชีพต่าง ๆ ไม่ว่าจะ เป็นวิชาช่าง วิชาเสมียน การเกษตร และเป็นผู้ที่อนุรักษ์ในศิลปวัฒนธรรมของชาติไทย

⁵⁹สัมภาษณ์ ม.ร.ว. วิทยานนท์ วัชรวิวงศ์ (นักเรียนเก่าโรงเรียนมหาดเล็กหลวง), 4 ตุลาคม พ.ศ. 2537.

⁶⁰สัมภาษณ์ บัว ศจีเสวี (นักเรียนเก่าโรงเรียนมหาดเล็กหลวง), 4 ตุลาคม พ.ศ. 2537.

นอกจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญพระทัยและส่งเสริมการศึกษาโดยการจัดตั้งโรงเรียนให้เป็นสถานศึกษาของกุลบุตรเพื่อสร้างความเป็นสุภาพบุรุษ อันเป็นการดำเนินตามแนวพระราชดำริโดยตรงแล้ว พระองค์ยังพระราชนิพนธ์วรรณกรรมเป็นจำนวนมากทั้งบทละครพูด ร้อยแก้ว ร้อยกรอง เป็นเครื่องมือในการสื่อสาร การถ่ายทอดแนวคิดในเรื่องต่าง ๆ โดยเนื้อหาของพระราชนิพนธ์บทต่าง ๆ และในพระบรมราชาวาท มีคติสอนใจแฝงอยู่ทั้งเนื้อเรื่องและถ้อยคำเกี่ยวกับความรักชาติ รักหน้าที่และประพฤติปฏิบัติตนให้ดำรงอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม การปฏิบัติต่อผู้อื่นในฐานะ เป็นผู้ร่วมชาติเดียวกันตลอดจนทรงแสดงเจตคติที่ทรงต้องการให้สังคมไทยมีลักษณะที่พึงประสงค์ เป็นการสร้างคุณลักษณะความเป็นสุภาพชนให้กับเยาวชนและราษฎร โดยเฉพาะบุคลิกลักษณะของตัวละครเอกในบทพระราชนิพนธ์จะแสดงถึงอุปนิสัยที่ดี มีความซื่อสัตย์ ประพฤติตนแต่ในทางที่ดี รู้จักกตัญญูกตเวที เป็นคนท้าวจริง ไม่ถือตัว ซึ่งก็คือความเป็นสุภาพบุรุษนั่นเอง

เมื่อพระองค์มีพระราชประสงค์ที่จะให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่พระองค์จัดขึ้น ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องเนื่องกับนโยบายปลูกใจให้รักชาติ ดังเช่นในเรื่องหัวใจนกรบ วรรณคดีสโมสรถือว่าเป็นยอดของบทละครพูด มีเนื้อเรื่องที่สนุกสนาน และแฝงคติที่จะปลูกใจให้พลเมืองมีความรักชาติ เห็นประโยชน์ของการฝึกเสือป่า มีเนื้อหาเกี่ยวกับเยาวชนที่สมัครใจจะเป็นลูกเสือแต่บิดามารดาไม่เห็นชอบด้วย จนทำให้ผู้อื่นเห็นใจส่งสารเด็กจะต้องออกปากขอต่อบิดามารดา เพื่อให้เป็นบุตรบุญธรรมจะได้สมัครเป็นลูกเสือสมาใจปรารถนา

การเผยแพร่พระราชนิพนธ์นี้ กระทำหลายวิธีด้วยกัน เช่นทรงส่งไปลงหนังสือพิมพ์ หรือโปรดให้พิมพ์เป็นเล่มนำออกแจกแก่ข้าราชการ ข้าราชการและบุคคลทั่วไปหรือส่งไปให้โรงเรียนต่าง ๆ โดยเฉพาะโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ บางคราวก็พระราชทานให้แก่ผู้ขอพระราชทานมา เพื่อใช้เป็นแบบเรียนของเด็กนักเรียน นับว่าด้วยพระอัจฉริยภาพและพระปรีชาสามารถส่วนพระองค์ที่ทรงกระทำเพื่อน้อมใจให้ประชาชนได้รู้สึกและตระหนักในการประพฤติดี ฝึกความเป็นสุภาพบุรุษเพื่อนำประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้า